

ANADOLU'NUN TARİHİ
COĞRAFYASI

I

VELİ SEVİN

ANKARA, 2001

Th. Wiegand ve M. Sevin'in anlarına

**ANADOLU'NUN TARİHİ
COĞRAFYASI
I**

Sevin, Veli

Anadolu'nun tarihi coğrafyası I / Veli Sevin.-- Ankara:
Türk Tarih Kurumu, 2001.

xv, 306 s.: res.; 24 cm.-- (AKD TYK Türk Tarih Kurumu yayınları; VI. Dizi - Sa. 50)

Bibliyografya, sözlük ve indeks var.

ISBN 975 - 16 - 0984 - 4

1. Tarihi coğrafya - Anadolu. I. E. a. II. Dizi.
911.561

ISBN 975-16-0984-4

Raportör : Prof. Dr. N. Taner TARHAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
KAYNAKLAR VE KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
THRAKIA.....	15
BITHYNIA.....	29
MYSIA.....	43
TROAS.....	57
AIOLIS.....	73
IONIA.....	81
KARIA.....	105
LYKIA.....	133
PISIDIA.....	151
PAMPHYLIA.....	163
LYDIA.....	175
PHRYGIA.....	193
GALATIA.....	213
BİBLİYOGRAFYA.....	221
KISALTMALAR.....	249
KİMİ KENTLERİN YERLERİ, GÜNÜMÜZDEKİ VE ORTAÇAĞ'DAKİ ADLARI	251
SÖZLÜK.....	271
DİZİN	273

ÖNSÖZ

Uygarıkların beşığı Mezopotamya ile özgür düşünce ve pozitif bilim felsefesini geliştiren eski Batı dünyası,daha genel bir deyişle Asya ile Avrupa arasında köprü görevini üstlenen Anadolu yarımadası, bu benzersiz konumu gereği binlerce yıldan beri değişik ırktan ulusların göç ve yerleşmelerine sahne olmuştur. Her gelen yeni göçmen kafilesi, burada zaman içinde yerli bir karakter kazanmış görünmektedir. Kökeni ve geliş yönü ne olursa olsun, sonuçta bölgesel özellikleri ağır basan bu Anadolulu kültür, kaynağını, yarımadanın kendine özgü jeopolitik özelliğinden almaktadır. Ekrem Akurgal'ın (*Anadolu Uygarıkları*, 1989, XI vd.) deyişle "*Anadolu'ya gelen bütün topluluklar yarımada potasında erimiş ve onun sonunda bugünkü Türkiye ortaya çıkmıştır*".

Eskiçağ'da dünyanın en önemli doğal ve tarihsel yollarının kavşak noktasında bulunan Anadolu, birbirinden sıradağlarla soyutlanmış, pek çok birim içeren farklı coğrafi özellikleriyle dikkat çekicidir. İnsanların yaşaması için elverişli koşullar taşıyan bu yarımadaadaki söz konusu özellikler,tarihin hemen tüm dönemlerinde rengarenk bir yöresel kültürler mozayığının ortaya çıkmasına neden olmuş yani yarımada farklı kültürel özelliklere sahip yörelere ayrılmıştı. Bu yörelerse,tarihsel süreç içinde giderek farklı etnik gurupların yaşadığı, farklı coğrafi adlar taşıyan bölgelere dönüşmüştü. Bu durumda, çok dinamik bir tarihsel geçmişi olan Anadolu'daki yer adlarının zaman içinde birçok kez değişikliğe uğramış olması doğaldır. Çünkü yer adlarının gerek öz, gerekse biçimsel değişimi -kesin bir kural olmamakla birlikte- çoğu kez egemen halkın konuştuğu dille ilgili görünmektedir. Sözelimi, günümüzden bin yıl kadar öncesine yani Türkler'in gelişlerine değin Anadolu yarımadasında var olan çeşitli etnik guruplar, üzerinde yaşadıkları, ekip biçtikleri, yerleştikleri, kısaca vatan bildikleri bu toprağı tanımlamak amacıyla günümüzdekinden farklı yer adları kullanmışlardı: Turhal'a Kaziura = Gaziura, Eskişehir'e Dorylaion, Tuz Gölü'ne Tatta, Kızılırmak'a Marasantija = Halys, Bozdağ'a da Tmolos demişlerdi. Bunların yanında Ankyra = Ankara, Attaleia = Antalya, Patuwanta = Podandos = Pozantı, Sinope = Sinop, Marqasi = Maraş, Malitija = Meliddu = Melitene = Malatya, Tauros = Toros, Atanija = Adana, Tarsa = Tarsos = Tarsus, Ikuwanija = Ikonion = Konya, Sahirija = Sangarios = Sakarya, Seleukeia = Silifke vb. binlerce yıldan günümüze değin hiç değişmeden ya da küçük bir biçim değişikliğiyle gelen yer adlarının sayısı da hiç de az değildir; veyahut da Pınara = Minare örneğinde olduğu gibi, Anadolu insanının ses uyumlu benzetmeleri de söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı, Eskiçağ'da büyük bir bölümüne *Asia* ya da *Küçük Asia* denen Anadolu yarımadasının özellikle antik dönemlerdeki coğrafi ve topografik durumunu çeşitli yönleriyle ve ana hatlarıyla ortaya koymaktır. Çünkü topografya tarihin temelidir. Bu konudaki hatalı ya da eksik bilgiler olaylar ve hatta insanları tümüyle yanlış açıdan algılamamıza neden olabilir. Anadolu tarihini doğru olarak anlamak, insanının karakterini biraz da olsun algılayabilmek istiyorsak, öncelikle olayların geçtiği mekanı iyi tanımamız gerekir.

Anadolu yarımadasındaki yer adları hakkındaki bilgilerimiz, bu bölgede yazının ilk ortaya çıktığı İÖ. XIX. yüzyıllara değin geri gidiyorsa da, Assur ve Hitit çivi yazılı belgelerinden tanınan II. binyılının tarihsel coğrafyası başlı başına bir araştırma konusudur; bu yüzden de bu çalışmamızda çok gerekmedikçe söz edilmeyecektir.

Yüzyıllarca yan yana yaşamış farklı etnik gurupların yaşadığı bu coğrafi mekanı ne denli tanıyoruz? Halklarını, bölgelerini, dağlarını, ırmaklarını, ovalarını ve kentlerini ne denli biliyoruz? Ekip biçtiğimiz toprağı daha önce kimler kullanıyordu? Bir kentten ötekine giderken yürüyüp geçtiğimiz yolları acaba bizden önce kimler kullanmıştı? Geçimlerini nasıl sağlamışlardı? Bunların sağlıklı yanıtlarını, yaşanan bu toprağın gizemlerini bilmek gerek...

Elinizdeki kitap bu sorulara kimi yanıtlar veriyor. Ancak, bu çalışma, hiç kuşku yok ki, bizden önce A. Cramer (*A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Oxford 1832), R. Kiepert (*Karte von Kleinasien*, Berlin 1899-1907), W.M.Ramsay (*Historical Geography of Asia Minor*, London 1890, Türkçe'ye çeviren M. Pektaş, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1960), L. Robert (*Villes de l'Asie Mineure*, Paris 1962; *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine I*, Paris 1963), G. Bean (*Aegean Turkey*, London 1966, Türkçe'ye çeviren İ.Delemen, *Eski Çağ'da Ege Bölgesi*, İstanbul 1995; *Turkey's Southern Shore*, London 1968, Türkçe'ye çeviren İ.Delemen, S.Çokay, *Türkiye'nin Güney Kıyıları*, İstanbul 1997; *Lycian Turkey*, London 1978, Türkçeye çeviren H.Kökten, *Eskiçağ'da Lykia Bölgesi*, İstanbul 1977; *Turkey beyond the Meander*, London 1971; Türkçe'ye çeviren B. Akgüç, *Karia*, İstanbul 1987) ve D. French (*Küçük Asya Roma Yolları ve Mil Taşları*. Fasikül I, Oxford 1980) gibi bilim adamlarının yaptıklarıyla kıyaslanabilecek türde değildir. Burada, onlarınkinden daha genel bir biçimde, özellikle de eğitim amacı ön planda tutularak, okura kimi doğru ve öz bilgiler verilmeye gayret gösterilmiş; karmaşık ayrıntılardan elden geldiğince kaçınılmıştır. Buna karşılık, ele alınan her bölgenin -kaynaklar elverdiğince- fiziki coğrafyası ve doğal zenginlikleri ile birlikte ekonomik durumundan da söz edilmiştir ki, çalışmamız bu açıdan belki de türünün ilk örneğini oluşturmaktadır. Kanımca, bu gibi konular bir ülkenin geçmişini iyiden iyiye tanıma konusunda son derecede ilgi çekicidirler. Sözelimi Lydialılar'ın İÖ. VII. yüzyılda bugün Sart Çayı denen eski Paktolos dere-sinden bol miktarda alüvyal altın elde etmiş olmaları ya da günümüzde hemen

hemen tümüyle değişmekte olan modern ziraat öncesinde yarımada yetiştirilen ürünler yani bugün ekilebilir alanları büyük çapta kaplayan tütün, pamuk, portakal, limon, şeftali, çay, mısır, patates, domates vb. Anadolu'ya yabancı bitkilerden önce var olan yerli tarım ürünlerinin bölgelere dağılımları, bugüne değin üzerinde fazlaca durulmamış konuları oluşturmaktadır.

Burada Anadolu'nun bölgeleri, idari olmaktan çok homojen nüfus bölgeleri yani ortak dili, görenekleri, inançları, dini özellikleri ve benzer fiziki kültürleri olan Kar, Lyd, Ion, Mys, Bithyn, Thrak, Phryg ve Galat gibi halk topluluklarının yayıldığı alanlar olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sözelimi kimi eski bölgelerin, siyasal gelişmelerle ilgili olarak, çeşitli dönemlerde genişleyip daralması ya da değişik eyaletlere bağlanması, yalnızca idari yönden anlam taşımaktadır ve özellikle Romalılar bu düzenlemeleri ülkenin yönetiminde kolaylık sağlaması amacıyla yapmışlardır. Gerçekten de bu bölgeler hiç bir zaman birleşmemişlerdir. Bu türde idari düzenlemelerden ancak zaman zaman ve yeri geldikçe söz edilmiştir. Aynı şekilde, Hıristiyanlığın gelişmesiyle eyaletlerin bölünmesinde de yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır; ancak bu bölünmeler de yalnızca kilise yönetimi açısından anlam taşımaktadır. Oysa Anadolu'daki nüfus bölgeleri kendi özgün kimliklerini hemen Bizans dönemine, Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı dönemlere ve hatta biraz daha ileri gidilerek kısmen günümüze değin korumayı başarmışlardır. Sözelimi bugün bile Bursa'nın ünlü kılıç kalkan oyununu izlerken, Ksenophon'un *Anabasis* 'indeki (VI 1, 9-10) bir Mysia dansını anlatan şu satırları anımsamamak adeta olası değildir:

"Bu danstan sonra ortaya, ellerinde hafif birer kalkan bulunan bir Mysialı çıktı; bazen sanki iki düşmanla dövüşüyormuş gibi dans ediyor, bazen iki kalkanı bir düşmana karşı tutuyormuş gibi davranıyor, bazen de olduğu yerde fırl fırl dönüyor ve havada perendeler atıyordu. Bunun seyri pek hoştu. Sonunda bu adam Pers oyunu oynadı. Kalkanları birbirine vurarak kah diz üstü çöküyor, kah fırlayıp kalkıyordu."

Ya da Aspendos ve Selge'nin İÖ. V-IV. yüzyıllarda bastığı sikkelerdeki, yağlı gövdeleriyle birbirine kapışmış iki pehlivan betimini görünce, günümüz Anadolusu'nda hala yaşayan yağlı güreş geleneğini akla getirmemek elde değildir.

Günümüzde olduğu gibi, Eskiçağ'da da her kentin belirli bir sınırı (*territorium*) vardı. Bu sınırlar da tarihsel gelişime koşut olarak zaman zaman genişleyip daralabilmekteydi. Ancak, kimi çok genel tanımlamalar dışında, bu kitapta böyle ayrıntılı sorunlara girilmemiştir.

Çalışmamızda kullanılmış olan bölge haritalarında, 1961 yılında A. Tanoğlu, S. Erinç ve E. Tümertekin tarafından hazırlanmış 1: 800 000 ölçekli Türkiye Haritası esas alınmış; günümüzde coğrafi durumu, özellikle ırmak ağzlarında meydana gelen erozyon birikintileriyle ilgili olarak, büyük çapta değişikliğe uğramış yörelerin

ise daha ayrıntılı haritaları eklenmiştir. Ancak haritalarda daha çok şematik bir çizimle yetinilerek, sıhhatli gösterimlere gereksinim duyulmamıştır. Burada esas amacı, bölge kent, dağ, ırmak vb. yer adlarının Türkiye'deki yerinin genel bir biçimde belirtilmesi oluşturmıştır*.

Yer adlarının yazımlarında, elden geldiğince özgün yazım biçimleri esas alınmıştır. Eski Yunan kaynaklarının sözünü ettikleri adlar *K* (kappa) ile Roma dönemi kuruluşları ise *C* (sigma) ile verilmiştir: örnek *Kolophon*, *Colonia Iulia* vb. Yer adlarının sonlarındaki *-on* ve *-os* biçimli son ekler yine Yunanca'ya uygun olarak *-on* ve *-os* olarak yazılmış; Latince'deki *-um*, *-us* son ekleri genellikle kullanılmamıştır. Yani yer adlarının yazımında, köken tümüyle Roma kaynağına dayanmıyorsa Latince yerine Yunanca benimsenmiştir: Örneğin *Ephesus* değil *Ephesos*; *Celaenae* değil *Kelainai*; *Aezanoe* değil *Aizanoi*; *Cumae* değil *Kyme*; *Halicarnassus* değil *Halikarnassos* vb.

Bu çalışmanın ön hazırlıkları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde ilk kez 1980 yılında vermeye başladığım "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" dersi ile birlikte başladı ve hemen hemen kesintisiz olarak 1995 yılına değin sürdü. Elinizdeki ilk kitapta yalnızca Küçük Asya'nın batıdaki bölgeleri ile, eski zamanlarda Anadolu'nun bir parçası sayılmasa da, günümüz Türkiye'sinin ayrılmaz bir parçası ve ayrıca yarımadada yaşayan pek çok göçmen boyun anavatanı olması nedeniyle Doğu Trakya ele alınmıştır. Bunu, ileriki yıllarda, ayrı bir cilt halinde hazırlamakta olduğumuz, Türkiye'nin doğu bölgeleri izleyecektir. Çalışmalarım sırasında Anadolu'nun pek çok antik kentine ziyaretlerde bulundum; ancak konunun çok geniş bir coğrafi alanı kapsaması yüzünden -ne yazık ki- tüm bölge ve kentleri de gereği gibi inceleyebilmiş değilim.

Uzun yıllar alan bu kitabın hazırlanmasındaki tüm aşamalar sırasında en büyük yardım ve moral desteği Prof. Dr. M. Taner Tarhan'dan gördüm; ayrıca Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu da yararlı uyarılarıyla bizi daima doğruya, güzele doğru yönlendirdi. Her iki aziz meslektaşımın zaman zaman yaptığım uzun uzadıya görüşmeler, çalışmanın biçimlenmesinde önemli bir rol oynadı. Bunun yanında Prof. Dr. Erdoğan Merçil Ortaçağ kaynaklarındaki kimi yer adlarıyla ilgili sorunlarımıza çözüm getirdi ve kitabın hazırlanması sırasında Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu üyesi olarak, Kurumun çalışmamıza maddi açıdan destek olmasına öncülük etti; kimi coğrafi sorunların çözümünde Prof. Dr. Süha Göney, lokalizasyonlarla ilgili kimi sorunlarda Doç. Dr. Vedat Çelgin, eski Yunanca ile ilgili olarak da Prof. Dr. Kenan Yonarsoy ve özellikle de Yard. Doç. Dr. Esin Ozansoy yakın ilgisini esirge-

* Haritalardaki yerleşme yerleriyle ilgili farklı semboller nüfus yoğunluğu ve tarihsel önemi ifade açısından kullanılmış, örneğin metropolis niteliğindeki içi siyah noktalı bir daire "⊙"; orta boy kasabalar siyah nokta "•"; küçük kasabalar beyaz nokta "o" ile belirtilmiş, yeri kesinlikle saptanamayanlar da "x" işareti ile ifade olunmuştur.

medi. Kitabın ilk yazım aşamalarında Doç. Dr. Oğuz Tekin'in de önemli sayılabilecek katkıları oldu. Kendilerine teşekkürü zevkli bir görev sayarım. Ayrıca çalışmalarım süresince tüm taslak haritaları defalarca çizerek bu kitabın ortaya çıkmasına büyük katkı sağlayan Dr. Aynur Özfiat'a şükran borçluyum.

Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu tüm metni baştan sona sabırla okuyup, son derecede yararlı uyarılarıyla daha doğruya ulaşabilmemize yardımda bulundu. Kendisine ne denli teşekkür etsem azdır.

Bütün bu yardım ve desteklere karşın, oldukça geniş kapsamlı bir konuyu içermesi ve bu boyuttaki ilk örnek olması nedeniyle kitabımızdaki gözden kaçmış olabilecek eksik ve hatta hatalar anlayışla kabul edilmelidir. Bu yüzden, yukarıda teşekkürlerimi sunduğum aziz meslektaşlarımı, bu hata ve eksiklerden kaynaklanabilecek eleştirilere ortak etmek istemem. Hatalar tümüyle bu satırların yazarına ilişkindir.

Son olarak, bu kitabın hazırlık aşamalarında bizi maddi ve manevi yönden destekleyen ve basım kararı veren Türk Tarih Kurumu ile Kurumun eski başkanı Prof. Dr. Yaşar Yücel ve yeni başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'na, haritaları hazırlayan Devrim Çamoğlu'na ve başta Serap Erkut olmak üzere, basımı gerçekleştiren yayın görevlilerine en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Veli Sevin

Tarabya 1995
Onsekiz Mart Üniversitesi
Öğretim Üyesi
Çanakkale